

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПОЧИНАЄТЬСЯ В ГОЛОВАХ ЛЮДЕЙ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ

Нерсесян Г.А.

кандидат філософських наук, викладач кафедри теорії і практики управління факультету соціології і прав Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

У статті робиться спроба осягнути соціально-філософські аспекти інтерпретації поняття сталого розвитку. Автор здійснює аналіз поглядів мислителів і вчених щодо пошуку контурів сталого розвитку і суспільства загального добробуту в історичній традиції. В основу сталого розвитку дослідники закладають різні чинники і детермінанти.

На базі існуючих теоретичних напрацювань автор приходиться до висновку, що головна проблема сталого розвитку суспільства постає як проблема гармонізації суспільних взаємозв'язків і соціальних взаємовідносин. Йдеться про розуміння соціально-філософських категорій «справедливості» і «міри» системи суспільного розвитку у соціокультурному контексті відтворення. Автор намагається окреслити взаємозв'язок між категоріями справедливості і міри через розуміння розумних потреб. Саме несправедливість як порушення міри суспільних взаємовідносин є детонатором змін у суспільній системі розвитку через настання кризи, інволюції, регресу тощо.

Особливу увагу приділяється значенню розумних потреб суспільства як детермінанту категорії «міри» – ступеню (рівню) задоволення розумних потреб людини. Розумні потреби – це дійсні потреби людини і суспільства, які виключно відповідають можливості розвитку людського роду, всебічному і гармонійному розвитку людини. Для розуміння критеріїв розумності потреби слід розглядати людину як вищу ціль суспільного виробництва і розвитку.

У роботі важливе місце займає питання організації системи суспільних взаємовідносин сталого розвитку, де визначальна і вирішальна роль належить людині. У структурно-інституційній організації суспільного соціально-економічного життя людина соціальна у процесі життєдіяльності у всіх формах прояву має навчитися через розум (на основі розуміння законів діалектичного реалізму) ідентифікувати взаємовідносини, де порушено поняття міри, визначником якої на рівні соціального сприйняття є справедливість. Людина повинна навчитися жити розумно – по справедливості, за законами науки і світового порядку буття, зі знанням міри власних і суспільних потягів і потреб. Тільки так можна побудувати сталий суспільний розвиток.

Ключові слова: людина, розум, міра, справедливість, розумні потреби, сталий розвиток.

Постановка проблеми

Про гармонійний суспільний розвиток мріють з давніх-давен. Людина народжується для того, щоб бути щасливою і жити в світі добробуту і злагоди. Безперечно, «людина є мірою усіх речей» (Протагор). Вона є вінцем всього суцього. А головна одвічна мета людської історії – гармонійне суспільне життя кожного, багатьох і всіх. Адже, як влучно зазначає Омар Хайям, «звісно, ціль усього творіння – ми, джерело знань і прозріння – ми, коло світобудови подібно персню, алмаз у тому персні, без сумніву, – ми». Саме від нас залежить, як ми будемо жити далі – у загальному добробуті і злагоді чи у безпросвітній скруті.

Сьогодні сталий розвиток є базовою моделлю і уособленням суспільства загального благополуччя. Поряд із тим, що структурно-інституційна сутність сталого розвитку багатокомпонентна, в якій важливу роль відіграють економічна і екологічна компоненти, соціальний контекст сталого розвитку є чи не найвизначальнішим.

Концепція сталого розвитку, передусім, соціально орієнтована. Оскільки покликана створити нормальні (розумні) умови для розвитку і відтворення людини у теперішній час і у майбутньому. Для створення суспільства сталого розвитку необхідно сформувати, передусім, умови для соціальної рівності і рівноправного суспільного устрою. Необхідна справедлива суспільна організація системи соціальних відносин на всіх рівнях упорядкування людського буття. Без справедливого розподілу ресурсів між членами людського суспільства сталий розвиток неможливий [12]. Умови для задоволення розумних людських потреб повинні бути доступні для кожного громадянина цієї планети.

В історії людства було чимало людей, мислителів і практиків, які мріяли про гармонійне і довготривале, а головне, справедливе суспільне життя. Здебільшого, уявлення мислителів про розумний (раціональний) суспільний устрій, який неодмінно досягається при співпадінні сутності і існування людського суспільства як такого, мають нездійснений і далекоюсяжний характер.

Різні підходи щодо формування гармонійного суспільства реалізовані в працях мислителів різних часів. В античності погляди на гармонійне суспільство трактувались через «ідеальну державу» Платона. У середньовіччі панує ідея Бога і християнська віра у соціальну організацію буття. Роль держави у суспільному житті в епоху нового часу обґрунтовує Н. Макіавеллі. Ідеї утопії щодо побудови раціонального суспільства на наукових засадах шляхом розуміння «Нової Атлантиди» окреслює Ф. Бекон.

Погляди на гармонійну і найбільш ідеальну державу у межах концепції «утопічного соціалізму» і суспільства соціальної рівності відзначають у своїх творах Т. Мор, Т. Кампанелла, А. Сен-Симон, Ш. Фур'є. Ідеали добра і соціальної справедливості у контексті «виховання людського роду» висвітлюють у працях Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Ж.А. Кондорсе, І.В. Гете, В. Гумбольдт. Суспільне буття через рефлексію «світового духу» окреслюють класики німецької філософії І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, Л. Фейєрбах.

Закони суспільного розвитку на засадах історичного діалектичного матеріалізму визначають К. Маркс, Ф. Енгельс, В.І. Ленін. Концепцію цивілізаційного розвитку окреслює М. Вебер. На необхідності досягнення народовладдя шляхом формування демократичного суспільного устрою наполягає свого часу Ж.-Ж. Руссо. Через культуру і моральність бачить майбутнє суспільного розвитку Ф. Ніцше. Теорії історичного кругообігу руху людини розкриває Дж. Віко. Ідею історії ідеальної людини у соціокультурному процесі відзначає О. Шпенглер. Про циклічний характер західної цивілізації і коеволюцію природних і соціальних систем говорить англійський мислитель А. Тойнбі.

Концепції «індустріального», «постіндустріального», «технократичного», «інформаційного» суспільства імплементують Е. Тофлер, Д. Бел, З. Бжезинський. Про основні загрози суспільного розвитку і нерівномірність прогресу застерігає Г. Маркузе. Погляди щодо розумної (раціональної) організації суспільства висловлює В.І. Вернадський. Ідею про світовий процес самоорганізації і раціонального суспільства пропонує М.М. Мойсеєв.

Таким чином, в історії було чимало різних поглядів щодо формування ідей сталого суспільного розвитку. Навіть, на певному історичному проміжку часу, теорії отримували втілення у практичній площині, однак зрештою, рано чи пізно, неодмінно приходили часи занепаду, регресу і криз. Більшою мірою проблеми організації суспільного розвитку у історичній традиції виникали через неспроможність загальнолюдського (колективного) суспільного розуму осягнути сутність теорії сталого розвитку, і водночас, через нездатність у повній мірі реалізувати теорії на практиці.

В умовах загальної – економічної, соціальної, інституційної, світоглядної кризи питання подальшої організації суспільного буття на засадах сталого розвитку стає дедалі актуальнішим.

Результати теоретичного аналізу проблеми

Погляди вчених і мислителів щодо окреслення контурів суспільства сталого розвитку, безумовно, мають право на існування. При цьому має бути адекватна взаємодія між теорією і практикою. Адже, як відзначає давньогрецький філософ Протагор, «практика без теорії, як і теорія без практики, є ніщо» (Протагор).

Для втілення планів і задумів мислителів у життя потрібний певний рівень загальної суспільної свідомості, радше самосвідомості – «зрілості» соціокультурної ідентичності, яка формується у процесі життя і соціалізації людини. Іншими словами, люди повинні бути готові до побудови суспільства сталого і гармонійного розвитку.

Адже, як кажуть, великі думки навряд чи можна вкласти в маленькі голови, а тим паче – їх реалізувати. Йдеться про готовність людини і соціуму, тобто «зрілість» суспільного колективного загальнолюдського розуму (або ноосферного інтелекту) і соціальної матерії, сприймати ідеї і втілювати їх у життя через самоорганізацію і самомотивацію.

Ідея формування суспільства загальної гармонії і всебічного добробуту – скоріше орієнтир, «світло у кінці тунелю», системотворчий контур майбутнього, соціокультурний субстрат загальнолюдського розвитку.

Не секрет, що в основі суспільної кризи, передусім, моральні і духовні чинники, які укладають світоглядний вимір загальнолюдського буття і формують його архітектоніку. Адже, як відомо, «криза (або розруха) починається в головах» (фільм «Собаче серце» однойменного твору М. Булгакова).

В унісон зі сказаним, можемо стверджувати, що і «сталі розвиток починається в головах». Суспільне буття формує суспільну свідомість, а людська свідомість (соціокультурна ідентичність) – формує суспільне буття. Ми живемо рівно так, як ми розуміємо життя у всій цілісності і всебічності.

Питання головним чином полягає у цінностях, ідеях, життєвих орієнтирах, світоглядах людей. Але ми живемо у часи суцільного лібералізму – визначальної світоглядної установки і

чинника людського цілепокладання. Домінантами і імперативами суспільних соціокультурних і ціннісних відносин є всеохоплююча і всепоглинаюча релятивізація, суб'єктивізація і маргіналізація. Відтак, відбувається й девальвація ідеологічного простору життя людей і суспільства в цілому.

Проблема вітчизняного ідеологічного поля полягає в його дефрагментованості і спрощеності. Прихильники тих чи інших ідей сприймають останні в квазірелігійному дусі – як повне і абсолютно істинне пояснення реальності. Насправді ж будь-яка ідеологія часткова і поряд з виконанням функцій надання сенсу навколишнього світу, мобілізації своїх прихильників і надання їм ясної програми дій також неминуче спрощує і спотворює реальність. Тому важливо вийти за рамки стереотипів, рівною мірою властивих політичним світоглядом як правого, так і лівого спрямування [7].

Ми живемо у часи, коли здебільшого панує світоглядна парадигма лібералізму, філософії життя і постмодернізму, які шукають істину не у розумі, а окреслюють контури і детермінанти життя на підсвідомому і надсвідомому рівнях. Але ж відомо, що раціональні прояви суспільного життя можуть формуватися лише завдяки науці шляхом звернення до філософії розуму – у формі колективного розуму людства.

Досвід славнозвісної фінансово-економічної кризи свідчить, що у дійсності криза починається не в банках, а у головах людей, які приймають відповідні управлінські рішення. При цьому, суб'єкту управлінської діяльності не можна забувати про «принцип шестерні», який проголошує, що для повернення іншого, слід повернутися самому. Для того, щоб змінювати систему у бік сталого розвитку, ми усі маємо змінюватися. Кожен повинен почати з себе.

Найбільш складне для людини – пізнати і змінити себе. Лише змінюючи себе, можна змінити навколишній світ. Як відзначається у відомій пісні, «не варто прогинатися під мінливий світ, нехай краще він прогнеться під нас».

Іншими словами, адекватне і дійсне розуміння індивідом-спільністю-суспільством про сталий (гармонійний, безкризовий) розвиток, про засади становлення гармонійного суспільства, на рівні ціннісних установок і соціокультурних імперативів – і є запорукою до побудови такого суспільства майбутнього. Адже духовна (ціннісна) криза є передумовою для усіх інших суспільних потрясінь теперішнього часу. Саме людина – в центрі Всесвіту, все, що відбувається навколо неї, саме через неї, завдяки їй і для неї.

Людина завжди прагне пізнати себе у режимі трансгресії, пізнати свою сутність. Тільки так можна передбачати майбутнє. Зараз, можливо, як ніколи раніше, велика потреба в цьому знанні: у третьому тисячолітті, на зламі епох, коли здається, що руйнується світ, людині потрібні дійсні орієнтири буття, щоб не просто вижити, але жити гідно [8]. Щоб не було соромно перед батьками і діти – теперішніми і прийдешніми поколіннями. А від цих орієнтирів і залежить можливість побудови гармонійного суспільства на засадах соціальної справедливості і загальнолюдського достатку.

Численні наукові дослідження приходять до висновку, що сучасна світоглядна (цивілізаційна) модель суспільного розвитку себе вичерпала. Соціуму необхідно переходити на шлях суспільства сталого розвитку через осягнення такого суспільства на рівні колективного розуму. Однак, поки на рівні «загального розуму», суспільство ще не готове до того, щоб говорити про стратегію цього переходу як про щось у сенсі цілісного загальнолюдського задуму – в аспекті цілісного суспільного змісту.

На наш погляд, можливість сталого розвитку, головним чином, пов'язана із соціально-філософською інтерпретацією цього суспільного феномену. Питання знаходиться більшою мірою у категорійному полі соціальної філософії.

Аналіз концепцій сталого розвитку показує, що чимало з них більшою чи меншою мірою далекі від істинного розуміння стійкості як упорядкованого, гармонійного розвитку суспільства – його коеволюції з природою [8]. Так, є дослідження, які спираються на ідеї коеволюції людини з природою. Втім, допоки не зрозумілі конкретні механізми і алгоритми забезпечення такої коеволюції, тобто співмірної і взаємоузгодженої еволюції, людини і природи.

Здебільшого, вчені обґрунтовують можливість осягнення сталого розвитку шляхом забезпечення економічного піднесення, яке нібито дозволить задовольнити потреби теперішнього і прийдешнього поколінь на кількісно і якісно новому рівні за умови забезпечення збереження зовнішнього навколишнього середовища і природної основи. Втім, апологети економіко-центристської точки зору на проблему сталого розвитку, на жаль, не можуть зробити адекватні прогнози майбутнього, хоча продовжують невпинно і впевнено проголошувати про можливість задоволення теперішніх і зростаючих потреб людей.

Сталий розвиток передбачає безперервне існуванням людства на планеті Земля. За влучним висловом радянських вчених В.В. Мантатова і Л.В. Мантатової, філософія сталого розвитку – це філософія діалектичного реалізму, для якої тривалістю є сама тканина

реальності і сама глибинна реальність. Сталий розвиток світу, сутність якого становить субстанціональну тривалість, по суті справи збігається з процесом духовної еволюції [6].

У дійсності, сталий розвиток досягається завдяки еволюції людських ідей і цінностей, за рахунок підвищення рівня потреб людини, її духовної «зрілості». Визначальним вектором «дозрівання» суспільного колективного розуму і людської свідомості є необхідність переходу людства від «суспільства споживацтва» до епохи «розумної цивілізації». Це передбачає переорієнтацію людини від матеріально-речового виміру буття до духовно-ціннісного вектору, тобто на задоволення потреб більш високого порядку у шкалі розвитку людини за канонами розуміння дійсних потреб загальнолюдського роду. Імперативи морально-ціннісного розвитку мають переважати над потребами утилітарно-гедоністського порядку. Має відбутися еволюція (можливо, революція) у цінностях [6], внаслідок чого здійснюється перетворення особистості і відбувається осягнення нею тривимірної гармонії – співзвуччя (симфонія), мереживо гармонійних взаємовідносин людини із собою, із суспільством і з природою. Тривимірні відносини – три точки опори сталого розвитку.

Слід збагнути, що за твердженнями багатьох філософів і соціологів, суто економічне піднесення на основі розвитку інформаційного суспільства і сфери нових технологій, вочевидь, не забезпечать сталого розвитку суспільства. Без усвідомлення розумних потреб людини через адекватну коеволюції світу техносфери і антропосфери, численні новації і інновації інформаційного технократичного суспільства будуть виглядати лише абстрактними (не конкретними) досягненнями людства з освоєння світу природи. З цього приводу Г. Маркузе говорив наступне: «Технологічний прогрес множив як потреби, так і способи їх задоволення, але у той же час, призводив до того, що і ті і інші набули репресивного характеру: вони самі підтримували ситуацію панування і підкорення» [9, 531].

В основі фундаменту будівництва суспільства сталого розвитку має бути, понад усе, система цінностей і моралі. Іншими словами, духовність у якості «категоричного імперативу» (І. Кант). Необхідність – утвердження в суспільстві високої моральної свідомості, яка чітко дозволяє людині усвідомити на рівні своєї внутрішньої сутності баланс потреб людини і суспільства, гармонію між індивідуалізмом і колективізмом, об'єктивізмом і суб'єктивізмом, егоїзмом і солідарністю. Усвідомлення суспільних цінностей може бути лише через розум. Адже, саме «розум є здатністю споглядати зв'язок між загальним і приватним» (І. Кант).

Це питання розвитку соціальної (соціокультурної) матерії (тканини) сталого розвитку, від якої бере початок у якості похідних діяльність людини у інших сферах – економічній, екологічній тощо.

Тривимірна гармонія, яка укладає мереживо цінностей сталого розвитку, передбачає гармонію людини із самою собою (усвідомити сенс людського життя і детермінанти досягнення дійсного щастя), гармонію людини із суспільством (врівноважувати і балансувати між індивідуальними і колективними потребами), а також гармонію людини із природою (знаходити шляхи коеволюції і взаємодії людини, а не руйнівного впливу чи експансії на природу).

Сталий розвиток суспільства можливо тільки в тому випадку, якщо гармонізовані відносини як всередині суспільства, так і у взаємозв'язку із навколишнім природним середовищем відповідно до потреби загальнолюдського розуму. А загальнолюдський (або колективний) розум формується на основі індивідуального розуму. Розум є продуктом суспільних взаємовідносин. Як зазначає Ф.Р. Шатобріан, «все, що створюється плоттю, вмирає, як і вона сама; все, що створюється розумом, нетлінне, як і сам розум». Тому слід вибудовувати системи суспільних взаємовідносин згідно з потребами колективного розуму. Тільки так закладаються основи для довготривалого суспільного розвитку.

Таким чином, життя людини за канонами діалектичного реалізму (не песимізму, не оптимізму, а саме реалізму) передбачає урахування законів космічної гармонії. Закони розвитку Всесвіту відображаються завдяки законам науки. Відповідно до постулатів діалектичного реалізму духовні цінності визнаються найвищою чеснотою – цінностями найвищого порядку системи культури загальнолюдського роду.

Відтак, діалектичний реалізм – це цілісний людський світогляд, цивілізаційна парадигма світорозуміння. Тільки розуміючи діалектичний реалізм можна бути дійсним реалістом, здатним споглядати на світ на рівні сутності. Лише будучи на позиціях діалектичного реалізму можна усвідомлювати своє місце у взаємодії із природою, а також, водночас, трансресувати на рівні людського розуму до осягнення параметрів ідеального буття.

Діалектичний реалізм досягається розумом. Адже розум – адекватне відображення діалектичного розвитку (процесу і результату як діалектичної суперечності), а це – адекватне осягнення сутності. Дійсність – це співпадіння сутності і існування [13, 329].

Іншими словами, діалектичне світорозуміння дозволяє гармонійно поєднувати свободу людської творчості і людиновимірний розвиток із загальними законами світоустрою і

беззаперечним порядком буття, існуючим незалежно від волі людини на рівні субстанціональності природи. Йдеться про усталеність законів природи і визнання духовної сутності світового порядку організації буття за законами Всесвіту.

Так, необхідно навчитися формувати цілісну і єдину систему світогляду, яка б на науковому рівні відображала реальність в термінах і категоріях діалектики. Філософія діалектичного реалізму має здійснити синергетичний синтез існуючих цивілізаційних світоглядних парадигм для гармонійного розвитку усього людського роду на засадах сталого і збалансованого розвитку.

Радянські вчені В.В. Мантатов і Л.В. Мантатова розглядають сталий розвиток як закон Всесвіту, який відображає характеристику динамічної рівноваги. Ця рівновага передбачає взаємну відповідність між протилежностями однієї сутності: стійкість і мінливість, рух і спокій, упорядкованість і хаос, прогрес і регрес тощо. Розвиток соціальних систем (як і будь-яких інших) по суті виступає як єдність двох діалектично взаємопов'язаних між собою етапів – поступовості та стрибків (єдності перервності і неперервності) [11, 296].

При цьому мінливість досягається лише по відношенню до стійкості. Процес розвитку йде виключено через вирішення суперечностей однієї сутності. Це фундаментальна характеристика буття – закон всезагального розвитку.

Тож, єдність і водночас суперечність моментів розвитку поняття сталого розвитку передбачає закономірний когерентний процес взаємної узгодженості і обумовленості у межах єдиного вектору спрямованості руху і змін. Такій суперечності у процесі становлення, розгортання і вирішення властивий внутрішній порядок речей щодо безпечності і взаємоузгодженості суперечності.

Відтак, сталий розвиток – еволюція системи суспільних взаємовідносин через синергетичні і коеволюційні взаємні переходи суперечностей однієї сутності, якій притаманна внутрішня логіка руху і на яку зовнішні фактори не можуть вплинути, розхитуючи стан динамічної рівноваги.

Однак при цьому є застереження. Розвиток системи сталого розвитку може за умови забезпечення когерентного вирішення системи суспільних взаємозв'язків на рівні внутрішніх закономірностей руху, а не досягнення антагонізму, суперечностей системи.

Таким чином постає гармонія, яка має глибоку діалектичну природу. На думку давньогрецького мислителя Геракліта, гармонія передбачає внутрішню єдність, сходження, погодженість, уподібненість, урівноваженість. Мислитель відмічав, що «без боротьби немає гармонії, рівно як і без гармонії не буває боротьби». Принагідно згадати у якості метафори про образ гераклітовської річки, що є уособленням світового порядку речей. Дійсно, щоб залишатися самою собою, річка повинна весь час текти. Як тільки річка зупиняється у русі – вона перестає бути річкою. Це свідчить одночасно про зміну речей і їх стійкість (сталість). У цьому і полягає божественний порядок речей, порушення якого неодмінно призводить до руйнації системи сталого розвитку – настають кризи і суспільні катастрофи.

У філософії Геракліта, як і у всій давньогрецькій думці, панувало поняття космічної справедливості, яка «запобігає можливості того, щоб боротьба протилежностей коли-небудь завершилася повною перемогою однієї зі сторін» [14, 63].

Справедливість – загальна моральна санкція спільного життя і співіснування людей. Це принцип загального устрою всесвіту, що виражає збалансованість і гармонійність, мірну визначеність всього сущого. Отже, безмірність, тобто порушення міри, й є нехтуванням справедливості. У всьому має бути своя міра. Повинна бути міра у всьому, гармонічне осереддя, баланс взаємовідносин.

Об'єктивною іпостассю справедливості є мірність або рівність. Світовий порядок за своєю внутрішньою організацією побудований на законі справедливості, тобто на досягненні міри суспільних взаємовідносин.

Міра – категорія, яка детермінує єдність кількості і якості визначеностей предмету (відносин, процесів тощо). Г.В.Ф. Гегель відмічав, що міра є якісно визначеною кількістю. Міра – як «золота середина», як певна межа, порушення якої негативно позначається на системі суспільних відносин. Відображенням порушенням міри є нова якість, визначником якої є зміна кількості. Поняття міри у філософії тісно пов'язано із категорією справедливості.

Філософ Дж. Роулз у своїй праці «Теорія справедливості» зазначає, що «справедливість – є головною чесною соціальних установок, як істина є головною чесною систем мислення» [15, 19].

Справедливість – це щось більше, ніж просто одна з цінностей, оскільки не включає в себе ніякого конкретного уявлення про благо. Вона завжди є «не-досяжним» станом, оскільки розмова про неї виникає тільки через її відсутність, як реакція на несправедливість [18].

Суспільство сьогодні переживає світоглядну кризу. А це актуалізує життєву силу у тому числі марксистської теорії справедливості і соціального устрою. Саме тому, після останньої

фінансово-економічної кризи, праці К. Маркса почали викликати неабияку цікавість. Американський економіст Е. Хант у зв'язку із цим зазначав: «Я вірю в те, що якщо коли і буде створено суспільство, засноване на принципах справжньої рівності і свободи, його творці будуть багатьом зобов'язані ідеям К. Маркса» [3, 22].

Детермінантом міри у суспільстві, на наш погляд, є ступінь задоволення розумних потреб людини. Розумні потреби – це дійсні потреби людини і суспільства, які виключно відповідають можливості розвитку людського роду, всебічному і гармонійному розвитку людини. Для розуміння критеріїв розумності потреби слід розглядати людину як вищу ціль суспільного виробництва і розвитку.

Розумні потреби – це потреби людини по виробництву і відтворенню людського роду, відтак – гармонійному розвитку людини. Це потреби, без яких неможливий вільний всебічний розвиток людини [11, 295]. Усвідомлення розумних потреб – найвища характеристика якості людини.

Тільки через загальне задоволення людських розумних потреб до загальнолюдської свідомості може прийти розуміння оптимізму майбутнього людства і місця людини у ньому. Йдеться про задоволення розумних потреб доти, доки споживання дозволяє розкривати усе багатство людського змісту роду *homo sapiens*. Але ж, у світі за усередненими розрахунками, лише близько третини потреб, які задовольняє людини, є розумними. Інші дві третини – віртуальні, фіктивні, ілюзорні, символічні тощо. Ми забуваємо про те, що «щастя полягає не у володінні бажаним, а в бажанні того, що маєш» (Дж. Стюарт).

Будь-яке порушення міри, критерієм якої є справедливість, призводить до деструктивних перетворень і трансформацій, які зрештою призводять систему взаємозв'язків сталого розвитку до антагонізму і занепаду. Так, марнославне багатство у суспільстві є настільки ж небезпечним порушенням міри системи соціально-економічної рівності, як і безбожне злидарство. І перше і друге є явищами негативними для системи гармонійного сталого розвитку. Однаково погано як надспоживання так і недоспоживання. Навряд чи позитивно впливає на становлення сталого розвитку суспільства наявність ситуації, коли у суспільстві 5% громадян володіють 95% статків, коли одні мають колекції дорогих іномарок і яхт, а інші у суспільстві не мають що їсти і пити.

У структурно-інституційній організації суспільного соціально-економічного життя людина соціальна у процесі життєдіяльності у всіх формах прояву має ідентифікувати взаємовідносини, де порушено поняття міри, визначником (детермінантом) якої на рівні соціального сприйняття є справедливість.

Таким чином, головна проблема сталого розвитку суспільства постає як проблема справедливості і розуміння поняття міри, що є питаннями соціального порядку. Саме несправедливість є детонатором змін у системі у сенсі настання кризи, інволюції, регресу тощо.

Законом сталого розвитку і є закон справедливості. У світі все урівноважене і гармонізовано, тобто в світі панує справедливість, або порядок. І цей справедливий порядок не може бути порушений. Як казав Анаксимандр, речі повинні бути засуджені за свою несправедливість згідно «порядку часу». Але суспільство, в якому ми живемо, страшно нескійке, дисгармонійне і несправедливе. Людський порядок розійшовся з порядком космічним. Але сперечатися з явною міццю Космосу і таємничою могутністю атомів не можна. Це закінчується погано – гармонійна хвиля перетворюється в згубний зигзаг, що вбиває своєю гостротою все живе за межами виявленої однозначності» [17, 25].

Тому необхідна гармонізація людського буття, узгодження його з космічним порядком, з «великою динамікою природи, різні частини якої співзвучно резонують одна з іншою» [17, 121].

Сталий розвиток суспільства можливо тільки в тому випадку, якщо гармонізовані відносини як всередині суспільства, так і з навколишнім природним середовищем відповідно до стратегії колективного розуму людства.

Висновки

Сталий розвиток – це збалансована (взаємоузгоджена) система суспільних взаємовідносин, побудована за мірками (детермінант – міра) соціальної справедливості організації структурно-інституційного життя суспільства в усіх ланках і сферах діяльності, у межах якої спостерігається гармонія людини із собою, гармонія між людьми і людини із суспільством. Гармонія у суспільстві, тобто побудова істинного буття людей, іманентно означає гармонію із природою. Все у світоустрої організовано і передбачено розумно. Г.В.Ф. Гегель точно відзначає, що «все розумне – дійсне, все дійсне – розумне». Тільки так досягається дійсний баланс і гармонія на рівні одинично-загального-всезагального. Це і є фундаментом для вибудовування системи економічних, екологічних, інституційних та інших похідних суспільних відносин.

Сталий розвиток немислимо без прийняття концепції справедливості і розуміння міри. Новий підхід до проблем світоустрою, запропонований концепцією сталого розвитку, пов'язаний саме із розумінням місця і ролі справедливості в історичному процесі.

Концепція спільних інтересів і справедлива соціально-економічна організація життя – запорука реалізації цивілізаційної парадигми сталого розвитку. При цьому на рівні людини-спільності-суспільства справедливість треба вимагати. «Якщо доброзичливості, – пише О. Хеффе, – великодушності або солідарності ми просимо або на них сподіваємося, то справедливої поведінки ми вимагаємо» [16, 29].

У доповіді Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку, відомому як «Доповідь Брундтланда», також наголошується, що «стратегія сталого розвитку спрямована на досягненні гармонії між людьми і між суспільством і природою» [12, 68].

Історія людства свідчить, що жодне суспільство не може бути стійким, якщо його основи не спираються на справедливість. Сталий розвиток, який базується на категоричному імперативі справедливих суспільних відносин, поширює турботу про теперішні і прийдешні покоління, а також гармонізує взаємозв'язок людини і природи як взаємоузгодженість порядку людського буття із порядком організації природного світу.

«Наша нездатність добитися визнання і прийняття концепції спільних інтересів, що необхідно для процесу сталого розвитку, – йдеться в доповіді Комісії ООН, – часто є результатом відносної зневаги економічної та соціальної справедливості всередині країн і між країнами» [12, 55].

Отже, кожна людина-спільність-суспільство на рівні соціокультурної свідомості мають усвідомити, що сталий розвиток загальнолюдського роду можливий тільки шляхом розуміння та дотримання принципів і законів діалектичного реалізму через розуміння поняття міри у суспільних взаємовідносинах у процесі здійснення людської діяльності у всіх формах прояву (економічної, екологічної тощо) організації суспільного життя, а поняття міри детермінується через об'єктивне (на рівні загальнолюдських цінностей) розуміння соціально-філософської категорії справедливості як адекватної міри задоволення людиною розумних людських потреб. Відтак, через світоглядне переконання людині слід жити у реальності, виявляти міру суспільних відносин за критеріями справедливості, усвідомлення якої приходить на рівні цінностей через необхідність задоволення розумних людських потреб.

Концентрованою формою духовності і усвідомлення духовних цінностей як найвищих людських чеснот є освіта і виховання. Дійсно, сталий розвиток вищої освіти повинен стати основою сталого розвитку суспільства. Адже університети є активними учасниками суспільного відтворення у соціально-інституціональному, економічному, екологічному вимірах, активно спливаючи на соціальні процеси та інститути, формуючи екологічну свідомість і сприяючи розвитку економічному зростанню [10, 49].

Як слушно говорить Г.В.Ф. Гегель [5], саме моральна освіта ставить перед людиною завдання знати міру задоволення своїх потреб і потягів, а також міру співвідношення індивідуального і суспільного у своїй спеціальній (професійній) діяльності та у ставленні до свого покликання. Або, як відмічає з приводу освіти В.О. Босенко: «Вона повинна вчити діалектичному мисленню, теорії розвитку; навчити приймати правильні рішення у будь-якій мінливій ситуації і отримувати практичні результати, а не бути вічним споживачем того, що подадуть» [2, 84]. Це і означає дотримання принципів діалектичного реалізму у процесі людської життєдіяльності. Суспільство має досягнути, що від дотримання законів справедливості щодо розподілу матеріальних, соціальних, духовних благ і цінностей залежить її майбутнє.

Література

1. Бекетова Е.Н. Социально-философские основания концепции устойчивого развития в контексте цивилизационного развития / Е. Н. Бекетова // Научные статьи. Журнал «Историческая и социально-образовательная мысль». Философия. – 2012. – № 6.– С. 222–225.
2. Босенко В.А. Воспитать воспитателя / В.А. Босенко. – К.: Лыбидь, 2004. – 352 с.
3. Брагинский С.В., Певзнер А.Я. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления / С.В. Брагинский, А.Я. Певзнер. – М., 1991. – 299 с.
4. Василькова В.В., Яковлев И.П., Барыгин Н.Н. Волновые процессы в общественном развитии / В.В. Василькова, И.П. Яковлев, Н.Н. Барыгин. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. – 227 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель. – Т. 1. – М.: Мысль. – 668 с.
6. Глобалистика. Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Мантатов В.В., Мантатова Л.В. Философия устойчивого развития // Гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. – Центр научных и прикладных программ «Диалог». – М.: «Радуга», 2003. – 1328 с.

7. Кутуев П.В. Смертельное оружие-1: либерализм // Еженедельник-2000. – 20-26 мая 2011 г. – № 20 (558). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/rakurs/73474>.
8. Мальцева Н.Л. Социально-философские основания концепции устойчивого развития общества: дис. на соискание науч. степени докт. филос. наук: 09.00.11 по спец. «Социальная философия» / Наталья Львовна Мальцева. – Волгоград, 1998. – 284 с.
9. Маркузе Г. Разум и революция: Гегель и становление социальной теории [пер. с англ. А.Л. Шурбелева]. – СПб.: «Владимир Даль», 2000. – 541 с.
10. Мельниченко А.А., Тютюнникова М. М. Управління у сфері вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства: філософський аспект. / А.А. Мельниченко, М.М. Тютюнникова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012 – №2. – С. 44-51.
11. Мельниченко А.А. Концепція сталого розвитку: теоретична основа подолання системної кризи чи метафізична спекуляція? / А.А. Мельниченко // Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. «Марксизм та сучасність: «системна криза передісторії як предмет філософської рефлексії» (5–6 листопада 2009 року, м. Київ). – С. 294–296.
12. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. – М.: Прогресс. – 1989. – 372 с.
13. Новиков Б. В. Отчуждение: сб. статей / Б. В. Новиков – К.: Четверта хвиля, 2009. – 376 с.
14. Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел. – Т.1. – М: «Миф», 1993. – 512 с.
15. Роулз Дж. Теория справедливости: [пер. с англ. и науч. ред. В.В. Целищева] / Дж. Роулз. – Новосибирск, 1995. – 536 с.
16. Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хеффе. – М.: Гнозис, 1994. – 328 с.
17. Чижевский А.Л. Земное эхо солнечных бурь / А.Л. Чижевский. – М: Мысль, 1973. – 349 с.
18. Шабуров А.Г. «Справедливое» и «несправедливое» в современном идеологическом дискурсе / А.Г. Шабуров. // Без темы. – 2007. – № 2 (4). – С. 21-27.